

nou literaturu a zná dokonce většinu konkrétních výzkumů. Kniha obsahuje také výzornou bibliografii prací vydaných do roku 1972. Práce je napsána svěžím a živým jazykem a je proto osvěžující a podnětnou četbou; jen tu a tam, zejména v některých teoretických úvahách, narážíme na záblesky vypjatého feminismu.

Pavel Tomášek

Průzkum postoje české veřejnosti k ochraně přírodního prostředí. Ústav pro výzkum kultury. Praha 1975.

Ekologové a jiní specialisté v oboru životního prostředí čím dál tím častěji dospívají k závěru, že systém právních opatření a norem nestačí zabránit degradaci biosféry způsobené člověkem. Domnívají se, že účinnější i když pomalou cestou by mohlo být výchovné ovlivnění lidí prostřednictvím školních i osvětových zařízení. Bylo by žádoucí vypěstovat v obyvatelích státu tzv. ekologické citění a pocit spoluzodpovědnosti za stav naší přírody, za obyvatelnost naší země.

Základním východiskem pro vytvoření systému takového vzdělání pro dospělé je znalost současného stavu veřejného mínění v oblasti životního prostředí. Úkolem zjistit tento stav pověřil v roce 1972 náměstek ministra kultury ČSR Ústav pro výzkum kultury. Cílem výzkumu tedy bylo poznat postoje obyvatel ČSR k ochraně přírodního prostředí a strukturu tohoto veřejného mínění podle relevantních sociálních, případně demografických charakteristik.

Výzkum na toto téma nebyl u nás první, jak nepřesně uvádí autor. V roce 1967 byl proveden celostátní reprezentativní výzkum na stejné téma (Katedra sociologie filosofické fakulty UJEP) a byl publikován v časopise *Životné prostredie* č. 1, roč. 1973. Na jedné straně taková nezávislá duplicita umožňuje verifikovat zjištěné výsledky, na druhé straně znamená ztrátu energie a ztrátu možností prohloubit výzkumné poznatky.

Zpráva Ústavu pro výzkum kultury dokládá, že výzkum byl dobře připraven. Předcházely mu dvě předvýzkumné akce. První si kladla za cíl proniknout do problematiky veřejného mínění na toto téma prostřednictvím nestandardizovaných rozhovorů prováděných u malého, přibližně reprezentativního vzorku, druhý pak ověřoval adekvátnost a formu standardizovaného záznamového archu. Tento moment (rozsáhlý předvýzkum) považují za jeden ze základních kladů výzkumu. Je totiž zárukou jeho vysoké metodické úrovně.

Tematicky obsahuje výzkum několik úseků: Vztah k přírodě. Čtyři složky přírodního prostředí. Přírodní prostředí ve vývoji. Uplatnění občanů při ochraně přírody. Význam ochrany přírody. Instituce a ochrana přírody. Ochrana přírody a právní vědomí. Výchova a propagace. Rekreace v přírodě. Každé z těchto témat je zastoupeno několika otázkami.

Výzkum znovu potvrdil, že struktura veřejného mínění je v této oblasti vysoce závislá na demografických a sociálních charakteristikách obyvatel a to zhruba ve stejném smyslu a zhruba ve stejné intenzitě u většiny sledovaných otázek. Byl prokázán zejména vztah ke vzdělání, velikosti bydliště, sociální příslušnosti, industrializaci a urbanizaci okresů respondentů.

Domnívám se v této souvislosti, že diskutabilním místem výzkumu je rozsah dotazování. Kromě toho, že jistě kladl velké nároky na zpracování dat, mohl snížit validitu odpovědí na konci rozhovoru. Autoři sami konstatují, že rozhovor trval 20 až 30 minut, v některých případech i hodinu.

Kladem tak podrobně formulovaného rozsáhlého bloku otázek na jedno téma je, že podrobně (pomineme-li zmíněnou možnost poklesu validity) mapuje postoje respondentů. Otázkou však zůstává, má-li u většiny otázek smysl třídění druhého stupně (s ohledem na výše zmíněnou shodu meritorních reakcí ve shodných sociálních a demografických souborech obyvatel). Soudím, že by práci prospělo, kdyby se spokojila s prostým popisem reakcí v prvním stupni třídění a vybrané indikační otázky raději podrobila třídění nejen druhého, ale i třetího stupně. Při nepochybné intervenci více korelujících znaků (velikost bydliště, vzdělání, sociální zařazení aj.) by taková hlubší analýza mohla přinést velmi zajímavé poznatky.

Přínosná je jistě závěrečná kapitola, která pojednává o možnostech kulturně výchovné práce z hlediska poznatků výzkumu.

Jak vyplývá z úvodních odstavců práce, publikovaný výzkum si klade za cíl položit orientační základ pro osvětovou a výchovnou práci. Z tohoto hlediska má

zvláštní význam především pro koncepční a pedagogické pracovníky, zabývající se vzděláváním dospělých.

Hana Librová

Lydie Junková a kolektiv: *Sociální situace neúplné rodiny* ČSVÚPSV Bratislava, Praha 1975

Problematice rodiny je u nás tradičně věnována velká pozornost. Práce jsou zaměřeny na zkoumání rodiny z hlediska jejich funkcí, z hlediska její vnitřní stability, z hlediska socialistického způsobu života. Poněkud stranou pozornosti však zůstává problematika neúplných rodin, přesto, že jejich počet narůstá úměrně se zvyšujícím se počtem rozvodů.

Významným přínosem do oblasti sociologie rodiny je proto recenzovaná práce kolektivu autorů Junkové, Schimmerlingové, Šafáře, Fischerové, Langmeiera a Langmeierové, která se zabývala problematikou rozvedených žen se závislými dětmi. Soubor rozvedených žen zvolili autoři záměrně – rozvedené ženy s dětmi tvoří největší část všech neúplných rodin v ČSSR (39%).

Cílem této výzkumné práce bylo poskytnout Ministerstvu práce a sociálních věcí hlubší informace o problémech neúplných rodin a dát odpověď na otázku, do jaké míry lze neúplné rodiny považovat za sociálně disfunkční a problémové. Předmětem výzkumu tedy byly rodiny rozvedených žen, pečujících alespoň o jedno dítě mladší 15 let. Autoři zkoumali jejich sociální situaci formou komplexní analýzy základních oblastí života neúplné rodiny. Zvláštní důraz kladli na analýzu sociálně výchovné a emocionální funkce neúplné rodiny, na sociální kontakty a společenskou integraci osamělé matky. Výběrové šetření bylo provedeno u 800 neúplných rodin, dále autoři zařadili do výzkumu doplňkový soubor 400 rodin úplných. Tím byly vytvořeny předpoklady pro porovnání situace neúplné rodiny s nejběžnější formou rodiny úplné. Při výzkumu bylo použito standardizovaného dotazníku, umožňujícího strojové zpracování.

Ve výchozích hypotézách autoři vyslovili přesvědčení, že neúplná rodina bude ve většině případů splňovat očekávání společnosti při zabezpečování sociálních funkcí a nebude vykazovat výraznější znaky desorganizace. Ve srovnání s harmonicky fungující rodinou úplnou však bude neúplná rodina méně soběstačná, více závislá na pomoci širší rodiny a společnosti. Dále autoři předpokládali, že ve srovnání s rodinou úplnou bude rodina rozvedené ženy hůře finančně a materiálně zajištěna. Pracovní problémy rozvedené ženy se nebudou lišit od problémů ženy vdané.

Druhá kapitola této práce je věnována situaci rodiny v období rozvodu a jeho důsledkům. Autoři se soustředili na zjištění faktů o rozvodové a předrozvodové situaci a důsledcích rozvodu ve vztahu rodiče a děti. Zabývají se také kvalitou rodinných vztahů v orientační rodině respondentek z obou souborů a docházejí k závěru, že téměř $\frac{1}{4}$ vdaných žen a 30% rozvedených žen hodnotí svou orientační rodinu a své dětství negativně. Hypotéza o negativní sociální dědičnosti však nebyla výzkumem potvrzena, prokázala se pouze slabá tendence k negativním důsledkům nešťastného manželství rodičů. Ve výzkumu autoři vycházeli z předpokladu, že navrhovatel rozvodového řízení nemusí k rozhodnutí o rozvodu vždy přistupovat na základě svého vlastního přání. Výsledky šetření ukázaly, že 48,2% žen sice návrh na rozvod podalo, ale při šetření vysvětlovaly, že byly k rozvodu donuceny chováním svého manžela. Při výzkumu projevilo jen 16% žen opravdovou nespokojenost a vůli k rozvodu; znovu se potvrdil poznatek, že úměrně s věkem žen roste nechuť k rozvodu. Ukázalo se, že způsob rozvodu, postoj k němu, iniciativa a přijetí rozvodu mají vztah k úpravě dalších vztahů mezi manželi a dětmi. Manželé, kteří se rozvedli po vzájemné dohodě a souhlasu mají méně často potíže se získáváním výživného a lepší šance na udržování slušných vztahů i po rozvodu. I vztahy otce k dětem jsou tímto vztahem ovlivněny.

Nejproblematičtější se v rodině rozvedené ženy jeví řešení vztahu otce a dětí. Časté jsou soudní spory o děti, problémy styku otce s dětmi a vymáhání výživného (u více než $\frac{1}{3}$ rodin). Podle názoru rozvedených žen otcové o své děti zájem nemají, nebo jen malý a formální. I když autoři připouští u rozvedených žen tendenci k negativnímu hodnocení a subjektivní zbarvení odpovědí, domnívají se, že tento postoj je částečně dán obtížemi, které mají s vymáháním výživného a ze soudních